

Louis van Iersel, die naar Amerika emigreerde, kreeg de Medal of Honour voor zijn getoonde moed in de strijd. Als bonus ontving hij versneld het Amerikaans staatsburgerschap. Johan Fabricius (later zou hij onder andere *De scheepjongens van Bontekoe*, *Het meisje met de blauwe hoed* en *Eiland der demonen* schrijven) raakte via zijn vader in de Italiaanse Alpen verzeild, als oorlogsschilder voor het Oostenrijks-Hongaarse leger.

Hoewel hij graag wilde vechten aan het front, zag hij daar vanaf omdat het hem zijn Nederlandse staatsburgerschap zou kosten en dat wilde hij niet. Zijn tekeningen werden niet echt gewaardeerd door de legerleiding ter plekke, omdat ze te weinig propagandistisch waren. In 1918 keerde hij, na een ziekte, terug naar Nederland. In de Tweede Wereldoorlog was hij in Engeland radioverslaggever.

Hoe anders verging het de jongens Otterspoor. De familie Otterspoor emigreerde naar Australië waar de broers – Frank, John en Harry – zich in 1915 als vrijwilliger aanmeldden, trouw aan hun nieuwe vaderland. In Frankrijk waren ze in 1917 op een gegeven moment de directe tegenstanders van Adolf Hitler daar als ordonnans diende. Alleen Harry overleefde het militaire avontuur.

Verder worden in *Nederlanders in de Grote Oorlog* de belevenissen van een Nederlandse verpleegster in Antwerpen, van Nederlandse artsen in Rusland, Polen en Frankrijk, van 1400 Nederlandse vrijwilligers in het Franse Vreemdelingen Legioen (bij dit onderdeel sneuvelde Jules Hedeman in 1916 in Verdun) evenals van drie 'Hollanders' in Passendale. De meeste Nederlandse vrijwilligers overleefden de mensenetende Grote Oorlog niet, ongeacht aan welke zijde ze meevochten.

Kleine, boeiende geschiedenissen die na veel internet speurwerk tot stand zijn gekomen en 'niet dankzij de medewerking van Nederlandse historici', schrijft Groen enigszins verontwaardigd.

Zijn digitale onderzoek heeft een origineel en vlot leesbaar boek opgeleverd over Nederlanders in de Grote Oorlog, ook als blijkt dat het aantal vrijwilligers dat rechtstreeks uit Nederland kwam erg beperkt bleef. De auteur nodigt lezers uit om nieuwe (familie)gegevens aan te dragen, zodat het onderzoek naar deze avontuurlijke Nederlanders kan worden voortgezet.

Op een heel andere manier wordt er naar de Grote Oorlog gekeken in *Levende Herinnering. De oorlog die nooit ophield 1914-1918*. Van de hand van Chrisje en Kees Brants (tekst) en Marius van Leeuwen (fotografie) verscheen een prachtig fotoboek. Maar door *Levende Herinnering* alleen als geslaagd fotoboek te omschrijven doe ik geen recht aan de bijbehorende tekst. De auteurs willen meer bieden dan alleen een rijk geïllustreerde tocht langs overblijfselen en herinneringen van het Westelijk front. Zij vragen zich af hoe die oorlog, waarvan vrijwel geen deelnemers of ooggetuigen meer in leven zijn, steeds meer tot de verbeelding lijkt te spreken. We willen die oorlog niet vergeten en sterker nog, we willen er alles van weten. Wat willen we bewaren en onthouden van het verleden? Wat en hoe willen we ons dat stuk geschiedenis herinneren? Wanneer gaat herinnering over in historie?

In een aantal korte hoofdstukken staan de auteurs stil bij de manieren waarop wij omgaan met deze oorlog. In een prettig leesbare stijl, bekend uit *Velden van Weleer*, wordt stilgestaan bij de historische, emotionele en commerciële kanten van de loopgraven, begraafplaatsen, monumenten en musea. Wat te denken van de bijna religieuze ervaring van de Last Post die elke avond in leper weerklinkt in het bijzijn van vaak honderden, vooral Britse, bezoekers? En de Battlefield Tours die goede zaken doen dienen niet alleen de historie, maar ook de lokale economie. De stijlvolle foto's van bekende Grote Oorlog- iconen krijgen hierdoor vaak een dubbele lading, omdat er meer achter zit.

Naast het 'feest der herkenning' dat de foto's boden, waren de gestelde vragen voor mij aanleiding om alvast na te denken over wat Nederland in de toekomst zou willen bewaren van de eigen Grote Oorlog.

Huub Oattes

OVERZICHT

H.P. Wilmott, *Eerste Wereldoorlog* (Het Spectrum: Utrecht 2004), 319 blz., prijs € 37,95.

Met de boeken over de Eerste Wereldoorlog is al een goede bibliotheek te vullen en ieder jaar komen er weer bij. Een nieuwe uitgave moet dus echt meerwaarde hebben om haar verschijning te rechtvaardigen. Natuurlijk komt het antwoord op de schuldvrage geregeld in een andere gedaante terug en worden ieder jaar nieuwe details en nog meer kleine en grote geschiedenissen onthuld, maar hoe lezenswaardig het allemaal mag zijn, het is zeer de vraag of dat alles iets toevoegt aan het bestaande beeld. Het verloop van de strijd is bekend en we kunnen ons een voorstelling maken van het leven aan het front. We weten hoe de oorlog een einde maakte aan het blinde vertrouwen van

menigeen in de kracht van de liberale waarden en het moderne kapitalisme en dat een sfeer van individueel pessimisme, van haat en wraak tussen volken, klassen en rassen ervoor in de plaats kwam. Grote monarchieën verdwenen om plaats te maken voor vaak kleinere en instabiele republieken. Nieuwe ideologieën grepen hun kans. De oorlog veranderde het wezen van de moderne staat; de nachtwerkerstaat werd gedwongen in te grijpen in het economische leven en zich te bemoeien met het leven van zijn burgers op een schaal waarin hij dat nog nooit had gedaan.

Het aardige van het boek van Wilmott is dat al deze zaken in dit overzichtswerk ter sprake komen en zichtbaar worden gemaakt. Want naast het grote verhaal van de strijd en het leven aan het front en thuis is er ook veel aandacht voor de verhelderende details, vaak met behulp van afbeeldingen. Zo zijn van ieder van de belangrijkste partijen de

uniformstukken, de uitrusting en bewapening te zien. Kaartjes, tijdbalken en tabellen vertellen hun eigen verhaal. De hoofdrolspelers krijgen in een kadertje met foto een korte beschrijving. Datzelfde gebeurt met onderwerpen als 'U-boten', 'Het camoufleren van schepen', 'Gasaanvallen' en 'Het effect van de oorlog op de vrouwelijke bevolking'. Zo is in het kadertje 'Transporten en Rantsoenen' niet alleen te lezen hoe de rantsoenering in de verschillende landen geregeld was, maar zijn ook afbeeldingen van Franse vrouwen in de rij voor een winkel, Franse en Duitse bonkaarten en propagandaposters waarin opgeroepen wordt vooral zuinig te zijn met voedsel, te zien. Het hele boek staat vol met dit soort afbeeldingen en daarom verdient het niet alleen een plaats in de bibliotheek van de Eerste Wereldoorlog, maar ook in onze eigen boekenkast.

Hans Pols

REGEN, MODDER EN BLOED

Lynn Macdonald, *Passendale 1917* (Anthos/Manteau, Amsterdam 2004), 277 blz., € 22,93.

Als gevolg van de groeiende belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog is na *Somme 1916* nu ook Lynn Macdonalds *They Called it Passchendaele* (1978!) vertaald.

Wie op zoek is naar een strategische verhandeling over de derde slag om Ieper (augustus- november 1917), ook wel de slag om Passendale genoemd, doet er verstandig aan een ander boek te kiezen. Macdonald richt zich op het soldatenleven tijdens deze dramatische veldtocht. In dit boek staan regen, modder en bloed centraal, temidden van krankzinnige stormlopen en ongenadige beschietingen waar heldhaftigheid van soldaten en stompzinnigheid van legerleiders aan de orde van de dag zijn. Mouterij, shell-shock, gifgas, tanks en zeppelins komen aan bod in deze zeer gedetailleerde beschrijving van de slag om Passendale. Bij de verovering of het verlies van elk bosje, zandpaadje, greppel, loopgraaf of heuveltje wordt uitvoerig stilgestaan.

Macdonald kan zich dat permitteren omdat elke (kleine) gebeurtenis uit de slag een eigen stem en gezicht heeft gekregen. Zij citeert tientallen Britse (en Brits-koloniale) oud-strijders die zij in de jaren zeventig van de vorige eeuw interviewde en brengt daarmee de geschiedenis tot leven.

Die gedetailleerdheid werkt enerzijds vertragend voor wie snel wil weten wat er allemaal gebeurde, anderzijds geeft het een boeiend inzicht in de angst en onzekerheid, de boosheid en de gelatenheid waar deze jonge mannen dagelijks mee te maken hadden. Als lezer werd ik daardoor meegezogen in de verschrikkingen die zij ondergingen. Hun messcherpe observaties zijn veelzeggend. Tweede luitenant H.L.Birks, Tank Corps:

'De saillant was een groot fiasco. Ik kan niet bedenken waarom de paar leidinggevende officieren met hersens die daar waren, het maar lieten doorgaan. Ze hielpen er de Fransen mee natuurlijk, daar zat het hem in. Je weet niet wat de hogere strategie was. Maar vanuit tactisch oogpunt was het gewoon moord. Je had het Kanaal IJzer-Ieper en als je dat overstak, ging je je heel naar voelen. Je zou bijna alle hoop laten varen. En als je dan verderop kwam, kwam die afschuwelijke stank van de dood op je af. Je kon de dood echt ruiken.'

Het was zo'n gruwelijke verwoesting. Ik liep gewoon te huilen toen ik de saillant binnenkwam.'

Naast de ruime aandacht voor de persoonlijke ervaringen van de soldaten beschrijft Macdonald kort de spanning die er in de zomer van 1917 was tussen de Britse politici en de legerleiding. Premier Lloyd George wilde dat de Britse troepen Vlaanderen zouden opgeven om Italië te gaan steunen, terwijl generaal Haig's mensenverslindende tactiek was afgestemd op uitputting van de Duitse legers om daarna de Belgische badplaatsen te heroveren. Hierdoor zouden de Duitsers hun U-bootbases kwijtraken. Haig negeert de aanbevelingen van zijn eigen stafofficieren en blijft hameren op de verovering, tegen elke prijs, van Passendale. Sergeant T.Berry, The Rifle Brigade:

'We hoorden geschreeuw uit een krater die iets verderop lag. Ik ging er met twee anderen heen om te kijken en daar zat een knaap van de 8^e Suffolk tot aan zijn schouders in. We maakten een ketting en probeerden hem te bereiken, maar dat lukte niet. Hij zat te ver weg; hoe harder we trokken en hoe meer hij zijn best deed, des te verder leek hij weg te zakken. Hij gleed geleidelijk dieper het water in. Hij smeekte ons hem dood te schieten. Maar we konden hem niet doodschieten. Wie kon hem nou doodschieten? We bleven bij hem en keken hoe hij in de modder verdween. En zo stierf hij. Er moeten daar wel duizenden in de modder zijn gestorven.'

Begin november slagen de Britten erin, tegen een krankzinnig hoge prijs in mensenlevens, het dorp en de heuvelrug te veroveren. In het voorjaar van 1918 werd het, na een 'strategische terugtocht' en zonder een schot gelost te hebben, weer prijs gegeven aan de Duitsers. Er waren inmiddels andere prioriteiten gesteld door de Britse legerleiding ...

Passendale 1917 is een meeslepend boek van een uiterst wrede slag. Het wordt gedragen door de persoonlijke herinneringen van de 'lucky ones', de soldaten die de 'Hel van Passendale' overleefden.

Huib Oattes

DAGBOEK

De oorlogsbrieven van Unteroffizier Carl Heller. Geschreven tijdens de Eerste Wereldoorlog. Bewerkt, ingeleid en van annotaties voorzien door J.H.J. Andriessen (Aspekt: Soesterberg 2003), 234 blz., € 25,-.

Carl Heller vertrok in 1915 vanuit Nederland naar Duitsland om daar zijn militaire dienstplicht als Duitser te vervullen. Na drie maanden exercitie was het moment gekomen dat Heller zwaar bepakt en vaarwel gewuifd door een hele menigte burgers naar het front vertrok. Zijn eerste gevechten zijn in de Argonne-sector en daar is hij ook begonnen met een dagboek waarvan de publicatie *De oorlogsbrieven van Unteroffizier Carl Heller* het product is.

